

Joan Cuscó i Clarasó

GEOGRAFIA VITAL
DE FRANCESC PUJOLS

EDICIONS ENOANDA

GEOGRAFIA VITAL
DE FRANCESC PUJOLS

«El vi bo no és vi vell
sinó el que es manté novell.»

Francesc Pujols, 1911

ÍNDEX

Geografia i hiparxiologia	3
Viure del vi	7
Del torrisme	12
Vida i geografia	14
Caminant entre les vinyes	16
De filosofia, natura i vi	19
Del vi com a metàfora	23
D'art i vi	26
De cellers i enoteques	29
Les Galeries Laietanes	32
El Paral·lel	37
Vinyes i oliveres	40
Paisatges de vinyes	42
Autopistes i camins	45
Ciència i vi	48
Vi, terra i filosofia	51
Els castellers, símbol hiparxiològic	53
Del poeta i de la terra	56
Epíleg vital	61

A Francesc Pujols Pujols li agradava farcir la vida i el pensament de símbols i de mites. Era la manera de relligar l'existència individual amb la col·lectiva i la vida humana amb la natura: amb el temps i amb l'espai. Amb la terra que hom trepitja i amb la ciutat i la nació on ha nascut. En altres paraules, de crear una «geografia espiritual» de la vida humana i de la seva existència a través de la seva família, dels llocs on vivia i on desplejava les seves arts oratòries i dels seus amics i companys de viatge.

En la realitat coneguda tot naix, creix i mor. Ja sigui en la natura com en la cultura. I ho fa en un espai i en un temps determinats que són els que li donen el seu color i el seu timbre. «La Ciència, l'Art i el Dret, que són la fruita del temps de l'arbre de la humanitat, collida i conservada en el cove de la història, creixen, maduren i es decandeixen», escriu l'any 1921. Per tant, tota «geografia espiritual» naix de

copsar la realitat (i la personalitat) com un món de relacions: com una harmonia a construir i en construcció. Com un joc de les continuïtats que es van teixint en l'imparable joc de la vida i de la mort. Com en el cas de la vinya que cada any mor per donar-nos nous fruits, nous vins i noves experiències i coneixements.

Fer una «geografia espiritual» és fer poesia, i poetitzar és un acte netament humà que a través del mite i del símbol desplega una manera d'apropiar-se la vida i la realitat. De dotar de sentit, d'explicar i de compartir. De comprendre i de comprendre'ns. De posar-se en escena i de dramatitzar la pròpia vida i obra. De mostrar-se i de posar llum (i ombres). D'embellir l'existència. Ara bé, rere la poesia hi ha la filosofia i la ciència que són les arrels i el tronc on se sustenten la poesia i el sentiment religiós. Però l'impuls poètic és a l'inici de l'acte filosòfic pujolsià, i l'acompanya sempre.

Constituir una «geografia espiritual» és plasmar una mirada complexa, però arrelada i vital, sobre l'existència individual i col·lectiva. Octavi Fullat, un altre filòsof en qui les referències al món del vi són constants en els tres volums de les seves memòries, també defensa el lligam amb el territori com un lligam en què l'espai i el temps es fan vius i brosten en la manera de fer i de pensar. Unes me-

mòries que porten com encapçalament tres conceptes ben forts: la llibertat, la bellesa i la veritat. Lligam que també han defensat artistes com el pintor Joan Miró i el compositor Joan Guinjoan. I el filòsof Rodolf Llorens i Jordana és aquell que, molt d'acord amb Vico i amb Pujols (tot i que políticament i filosòficament mai no va coincidir amb Pujols ja que l'un era propietari i l'altre rabassaire), dirà que tant la personalitat humana com la història són realitats complexes i plenes de relacions: «La història no es pot repartir a llesques com el pa ni es pot menjar com una escarxofa, fulla a fulla, sinó que s'ha d'empassar d'una tirada com una purga o com una novel·la apassionant», escriu el 1970 des del seu exili a Caracas.

Geografia i hiparxiologia

La Hiparxiologia de Pujols és, de fet, no pas un sistema filosòfic sinó una geografia per a fer créixer el coneixement de la realitat i de la vida. Una eina per a pensar i per a viure millor. Una xarxa per a conceptualitzar les idees en relació al seu esdevenir històric i a la seva realitat concreta. Una topografia d'escales per a saber on som i com moure'ns. Un univers per a fer fructíferes les idees i les paraules. Un antídote contra el dogmatisme i un lloc des d'on dibuixar les pròpies certe-

ses. L'ancoratge al port de les coses ben dites i ben pensades: un afer de llocs i de moviments. Un mapa obert fill de la llibertat de pensar i de relacionar-nos amb les idees i amb la tradició.

L'ésser humà poetitza des del seu medi: en i des d'una geografia física i vital. Des d'un paisatge. I en poetitzar comprèn, interioritza i crea. No debades, en defensar l'occitanisme Pujols escriu: «No és en l'embriaguesa de la història que vol retornar, sinó en la sobrietat de la geografia, sempre la mateixa.» La geografia dona un espai al moviment de la història. Ambdues conformen l'espai-temps de la vida i de les idees. I és que com escriu al manuscrit «Geografia espiritual de la humanitat»: «Totes les manifestacions humanes obeeixen a un fet geogràfic, com si la humanitat sense la geografia fos una estàtua sense pedestal.»

Cal evitar, dirien Pujols i Palau i Fabre, que la geografia sigui mer continent. Forma buida. Carcassa morta. Com ho era la Catalunya dels anys 40 del segle xx. «Durant els anys quaranta només queda de Catalunya la carcassa», escriu Palau i Fabre a *Quaderns de la vella i la nova alquímia*. Un paisatge i uns habitants aïllats, esmaperduts i silenciats. En la vida humana hom ha de saber enllaçar la biologia, la natura i la cultura.

I és curiós que la idea de Pujols de

l'any 1921 que acabem d'exposar sigui germana de l'aparició del concepte «genoma», que naix el 1920.

El genoma són el conjunt de gens d'un organisme, el programa executable de l'organisme. Ara bé, sense l'ambient i sense la cultura el genoma humà no seria res. Ben segur que a Pujols aquesta coincidència de dates li hauria agradat molt, sobretot perquè per a ell en la base de tot hi ha el coneixement científic. Ara bé, no podem pas dir que en sabés res del genoma. Sí que coneixia bé Darwin, com demostra la seva biblioteca. I parlar d'evolució vol dir parlar d'herència biològica i, també, i de manera significativa, del fet que la selecció natural afavoreix els que estan més ben adaptats a una circumstància concreta: a una geografia. I és que, contra el que diu la visió populatxera de la selecció natural, que apel·la a la supervivència dels més forts, la gran idea de Darwin és l'adaptació: la creació d'un lligam vital. Una idea que vol dir que cal encaixar en el context i no pas imposar-s'hi.

També és cert que, avui, al Penedès, hi resta una «geografia vital» de Pujols. Que Pujols ha quedat inscrit en la geografia del territori on va voler viure. I diem «vital» per fer referència als mots «vi», «vida» i «viva». Al Penedès hi trobem, com a mínim, cinc elements importants:

l'Escala del Vi (de la vida o de la natura) de Joan Raventós a la bodega Albet i Noya, un fragment de la seva poesia a peu de vinya dins les rutes enoturístiques (a Sant Pere de Ribes), l'esgrafiat de la façana medieval de la Casa de Vila de Martorell, els castellers i les seves construccions i, evidentment, la Torre de les Hores. Aquests elements patrimonials, materials i immaterials, remetent al pensament de Pujols, de la mateixa manera que ell va relligar la seva existència a les vinyes. (Tant l'econòmica com la conceptual.)

El mural de Joan Raventós (1963-), que al llarg de tota l'escala interior del celler vuitcentista d'Albet i Noya desplega l'ascens de la vida des de la terra fins al cel i del terròs a la flor (il·luminant el cor de l'antiga masia modernista del 1871), i l'esgrafiat de la façana de la Casa de la Vila de Martorell són dos símbols artístics d'una gran potència. Dos símbols d'espiritualitat que remarquen la importància de reconèixer l'espai que habitem i de l'actitud que cal tenir. Que relliguen l'art i l'artesanía, el vell i el nou. I que creen art tornant als orígens, relligant la vinya i la creació. Redescobrint els orígens: la realitat.

La façana de l'ajuntament de Martorell fou feta, per iniciativa de Pujols, l'any 1937 per Ferran Serra (1905-1988) i en

ella s'hi representen els rius Anoia (com una nimfa) i Llobregat (com un faune), la fertilitat de la terra i la maduració dels fruits a través de deessa romana Pomona i hi ha al·lusions a la muntanya de Montserrat i al Pont del Diable (que remarquen els límits espirituals i històrics del territori de la vinya).

Així mateix, al Penedès hi despleguen la seva activitat les colles castelleres, que són el símbol de la Hiparxiologia o «pensament hiparxiològic» de Pujols i, com a tals, expressen i materialitzen una manera de treballar i de crear cercant el punt dolç entre la cooperació i la competició, entre l'individu i el col·lectiu. Un model de comportament que constantment ha de trobar l'harmonia entre allò individual i allò col·lectiu, una tradició que afaiçona el comportament social. Un model cultural que no pot quedar-se immòbil i en què hom aprèn a posar-se al lloc de l'altre. Un pensament inquiet. Un model relacional de coneixement i de vida. Expressió de l'harmonia viva. En parlarem.

Viure del vi

A Pujols les rendes del vi li van permetre dedicar-se a pensar. La vinya li va aportar una manera de viure i de relacionar-se amb la natura i de fer reflexió política a partir del conflicte rabassaire.

El vi li va servir d'eix transversal de la seva «geografia vi/tal».

Una «geografia vi/tal» no és una escenografia. És allà on l'espai i el temps es retroben fructíferament. On el temps envelleix i embelleix el paisatge i la vida humana. És una geografia amb ànima i animada pel vi. Un espai dinàmic i una harmonia viva. Una lluita i una deu de creativitat. De fet, el vi és el líquid que rega el pensament i la saba que fa brostar els fruits saborosos de la llengua, com en el *Llibre de Job*: «Per relacionar, teixir i pastar els conceptes, les imatges i les comparacions que omplen el poema, que podríem dir que és un pa que té la crosta dramàtica i la molla lírica, com si fos el pa de la taula parada amb la copa de la tragèdia, plena del vi de la lírica, que puja al cap i emborratxa, perquè té o vol tenir la forma del drama i el fons de la lírica», escriu Pujols sobre la seva versió del *Llibre de Job*. De fet, les metàfores fetes a partir del món del vi són constants en la seva obra, per exemple quan, a l'inici de l'obra de teatre *Medeia* (1923), parla dels pits de la vella dida: «Al meu pit de dida seca, pansit pels anys com els raïms penjats a les bigues del sostre, com a la parra sense fulles.»

El vi mateix forma part del mite Pujols. Segons conta la tradició oral, que ens ha arribat a través d'Assumpta Clo-

pas, Pujols sempre oferia al visitant un vi blanc molt transparent i molt fred de les seves vinyes de Can Albareda, i deia que era l'únic que ell bevia. És ben segur que no era pas l'únic que bevia, però, com estratègia comercial i de creació del propi mite va funcionar molt bé ja que encara avui, unes quantes dècades després de la seva mort, se'n parla. D'altra banda, i no sabem si se'l bevia o si només el tenia allà com a símbol de la inspiració, ja que (com deia Plató) el vi escalfa, dona moviment i fa permeables les idees, Pujols tenia damunt la taula del despatx una copa de vi rosat «d'un cristal·lí nuclear» (com explicà Regina Piera, que durant cinc anys fou la infermera que visità Pujols per a injectar-li vitamines, analgèsics i medicaments, a Francesc de Castro i Ivan Sánchez).

Joan Perucho, que va conèixer Pujols a l'exili, també parla d'aquest vi. I de la visió de Pujols del vi com el suc que permet que l'engranatge de relacions vitals funcioni. A *Teoria de Catalunya* (1985), escriu: «Francesc Pujols [...] era un poeta i un nacionalista tendre i humorístic, que estimava la terra i el paisatge. Ultra poeta i filòsof, era un vinater a Martorell, propietari de vastes extensions de vinya, i el grau del most li inspirà sempre pàgines memorables. / Un capvespre, mentre parlàvem davant d'una copa delica-

dament acolorida per la llum d'un dels seus vins (que sempre oferia a qui amb ell dialogava), en esmentar-li jo la comarca lloà no solament els vins proverbials, sinó la terra i el burg. Digué que certament aquí la memòria era antiga, i que ho era pel sediment històric, tenuíssim com una capa de pols, que gravita invisible en tot allò que hom toca i que retroba a través del document, de la fitxa i de l'arxiu.»

L'any 1921 Pujols diu que l'aigua i el vi són els dos líquids vitals per excel·lència. I ja saben vostès que Dionís era el déu del vi, de l'aigua i del semen (dels líquids de la vida), del teatre i de la mort. Per a Pujols l'aigua ve del cel a través de la natura i el vi ve de la terra per l'esforç de l'ésser humà: «Nosaltres, el poetes, no parlem al cap sinó al cor, que és un sac de gemecs, que el toquem de manera que volem i l'omplim de sons fins a vessar, com un bot de vi, sempre que bevem l'aigua del càntir de la inspiració, que és la sang del cel, que s'ha de beure a galet perquè ve de dalt, i el vi del porró que és la sang de la terra, que li surt i li raja pels cups vermells de most, que són les ferides que els homes li trepitgen amb els seus peus per treure-li la sang, quan són plens de raïms.»

Per les mateixes dates, Alexandre Galí reflexionava sobre la moralitat humana

i sobre què vol dir «viure com a home», sabent que a ell no el regeixen ni les lleis de la natura ni les de les plantes o dels animals i, en una posició molt propera a Eugeni d'Ors, deia que la moral, el caràcter de la vida humana, brosta de la lluita amb la natura. I per a explicar-ho parlava del vi i de l'esforç i enginy que suposa treure el suc del raïm per a fer vi, en una imatge molt propera a la que donà Pujols. La natura no és una mare protectora sinó un entorn feréstec i a voltes agressiu. La vinya és una terra cultivada i treballada que pot quedar en no-res després d'una pedregada: «Un amic nostre ens contava que essent petit un dia una pedregada furiosa va malmetre tota la collita de raïm del mas del seu pare on vivia. Amb el pare van pujar a la torratxa i davant el meravellós espectacle desolador de la pedra tota blanca el pare estava aterrat i ell el noi es va posar a saltar de joia: que bonic! [...] La moral naturalista sol tenir de la natura la visió ingènua d'aquest infant.» El pare sabia tot l'esforç que havia quedat perdut. Tot el dolor de les esperances dipositades en la collita. Que cultivar la terra és una lluita en què no s'hi val a badar. Que ell, de fet, com la natura, també exerceix la seva violència per a ordenar i domar la vinya i el vi. I és que l'humà: «Té la velleïtat de torturar el cep per emmagatzemar el vi.»

Per a Pujols el vi va ser una deu de metàfores i d'idees i una font d'ingressos. Un món fonamental per a viure. I també li va salvar la vida en la sortida cap a l'exili ja que, com conta Rafael Moragues, ambdós van poder arribar bé a la frontera amb França perquè, abans, Pujols havia engatat el xofer i el mosso d'esquadra que els portaven per evitar que aquests, primer, anessin a recollir a Irla. Així mateix, a Montpeller va retrobar-se amb el Penedès ja que un dels cafès que freqüentava, l'*Alsacienne*, estava regentat per un emigrant de Vilafranca del Penedès: Antoni Pijoan.

Del torrisme

Pujols també crea el propi mite de filòsof heterodox a partir de la decisió de deixar Barcelona per anar a viure a la Torre de les Hores de Martorell, que li permetia un contacte més directe amb la naturalesa. Ho conta Isidre Clopas al pròleg de *l'Anecdologi de Francesc Pujols*: «Mai no m'he pogut acostumar a la ciutat —ens diu Pujols— a desgrat d'haver-hi nascut, d'haver-hi viscut i d'haver-hi format la meva vida a Barcelona; des de petit vaig sentir la necessitat de viure en la naturalesa, sobretot entre els camps, rius i muntanyes, perquè a la marina, encara que també m'agrada, trobo a faltar la meitat del paisatge.»